

Lubelski Sąd Metropolitalny – zarys historii i stan aktualny

Pierwsze wiadomości o istnieniu oficjała lubelskiego pochodzą z XV w., a więc na długo przed powstaniem diecezji lubelskiej. Najstarsza znana księga oficjalu lubelskiego (zaginiona w 1939 r.) zawierała akta od 1425 r. Historycy prawa twierdzą jednak (np. Bolesław Ulanowski, a za nim bp Piotr Hemperek), że przed tą datą istniał w Lublinie urząd oficjała. Biskup Hemperek twierdził nawet, że lubelski oficjalu powstał pod koniec XIV w. i działał w ramach diecezji krakowskiej na terenie archidiakonatu lubelskiego (P. Hemperek, *Oficjalu okręgowy w Lublinie XV – XVIII w.*, Lublin 1974). Według źródeł XIV-wiecznych terytorium archidiakonatu lubelskiego obejmowało teren diecezji krakowskiej położony pomiędzy Wisłą (zachód) a Wieprzem i Tyśmienicą (północ). W następnych wiekach granice jurysdykcyjne archidiakonatu, a co za tym idzie oficjalu lubelskiego ulegały zmianom. Ostateczne określenie granic oficjalu nastąpiło w 1760 r., kiedy to jego jurysdykcję ograniczono do terytorium ówczesnego województwa lubelskiego. Taki stan rzeczy dotrwał do chwili utworzenia diecezji lubelskiej w 1805 r.

Terytorium nowej diecezji lubelskiej stworzyły również ziemie należące wcześniej do łacińskiej diecezji chełmskiej, utworzonej w 1358 r. (reerygowana w 1417 r.). Siedzibą tej diecezji był Chełm, a następnie Krasnystaw. Diecezja ta później obejmowała dekanaty: Krasnystaw, Zamość, Chełm, Luboml, Hrubieszów, Grabowiec, Bełż, Magierów, Turubin. W diecezji chełmskiej wśród innych urzędów był również urząd oficjała, wyposażonego we władzę sądowniczą. Rzeczą wartą przytoczenia jest także to, że na terenie diecezji chełmsko-lubelskiej w latach 1791-1805 istniały trzy, a później pięć konsystorzów, czyli urzędów wykonujących w imieniu biskupa władzę administracyjną i sądowniczą: chełmski, lubelski, łukowski, ratneński (na wschód od rzeki Bug) i zamojski.

Diecezja lubelska została erygowana przez papieża Piusa VII bullą *Quemadmodum Romanorum Pontificum* z dnia 22 września 1805 r. Tym samym dokumentem została zniesiona łacińska diecezja chełmska. W 1807 r. zlikwidowano dotychczasowe konsystorze, a w ich miejsce pierwszy biskup lubelski Wojciech Skarszewski utworzył jeden – obejmujący swoją jurysdykcją całe terytorium nowej diecezji, a jego oficjałem mianował ks. Wincentego Jezierskiego. Około 1870 r. sprawy sądowe wydzielono z konsystorza i od tego roku można już mówić o istnieniu odrębnego sądu. Sąd lubelski miał różne nazwy: *Iudicium causarum matrimonialium* (1871-1900), *Iudicium episcopale pro matrimonialibus aliisque causis ecclesiasticis* (1901-1918), *Tribunal episcopale* (1919-1920), *Tribunal dioecesanum* (1921-1929), *Sąd Duchowny* (1930-1939), *Sąd Biskupi* (1940-1948), *Sąd Biskupi Lubelski* (1948-1992), *Sąd Metropolitalny Lubelski* (od 1992).

Jurysdykcja sądu lubelskiego obejmowała w I instancji sprawy z terenu diecezji lubelskiej, a przez krótki czas (1967-1972) również tej części łacińskiej archidiecezji lwowskiej, która pozostała po II wojnie światowej w granicach Polski (Lubaczów). Sąd lubelski rozpatrywał również sprawy jako II instancja: w latach 1856-1945 dla archidiecezji warszawskiej, a od 1966 r. dla diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego oraz sporadycznie jako III instancja. W 1992 r. w związku z reorganizacją struktur kościelnych w Polsce i utworzeniem Lubelskiej Prowincji Kościelnej (Metropolii) dotychczasowy Sąd Biskupi Lubelski został przekształcony w Sąd Metropolitalny Lubelski i objął swoją ju-

rysdykcją w I instancji sprawy z archidiecezji lubelskiej, a w II – z diecezji sufragalnych: siedleckiej i sandomierskiej oraz z archidiecezji przemyskiej obrządku łacińskiego. W latach 2004-2012, decyzją Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej, Sąd Metropolitalny w Lublinie był także sądem apelacyjnym dla sądu diecezji kijowsko-żytomierskiej, a w latach 2010-2012 dla diecezji charkowsko-zaporoskiej (Ukraina). Dla sądu lubelskiego II instancją pozostał Sąd Metropolitalny Warszawski.

Współczesna działalność Sądu to przede wszystkim rozstrzygnięcie na drodze procesowej o nieważności małżeństwa. Ojciec święty Jan Paweł II przypomniał: „Kościół w swej działalności sądowniczej, która ze względu na swą specyfikę jest również działalnością prawdziwie duszpasterską, kieruje się zasadą nierozzerwalności małżeństwa i dąży do zagwarantowania jej rzeczywistego przestrzegania przez Lud Boży. W praktyce, gdyby nie było procesów i wyroków trybunałów kościelnych, rozstrzygnięcie o istnieniu lub nieistnieniu nierozzerwalnego małżeństwa wiernych zostałoby powierzone wyłącznie ich sumieniu, co wiąże się z ewidentnym ryzykiem subiektywizmu, zwłaszcza gdy społeczność cywilna doświadcza głębokiego kryzysu instytucji małżeństwa. Każdy sprawiedliwy wyrok o ważności lub nieważności małżeństwa jest przyczynkiem do kultury nierozzerwalności, tak w Kościele, jak i w świecie. Jest to wkład bardzo ważny i konieczny: ma on bowiem bezpośrednio zastosowanie praktyczne, dając pewność nie tylko pojedynczym zainteresowanym osobom, ale także wszystkim małżeństwom i rodzinom. W konsekwencji niesprawiedliwe orzeczenie nieważności, sprzeczne z zasadami prawa lub niezgodne z rzeczywistością, jest szczególnie poważne, gdyż jego oficjalne powiązanie z Kościołem sprzyja szerzeniu się postaw, w których nierozzerwalność znajduje poparcie w słowach, ale nie ma odzwierciedlenia w życiu.” (*Przemówienie Ojca świętego Jana Pawła II do pracowników Trybunału Roty Rzymskiej w dniu 28 stycznia 2002 r., n. 7*).

Przez ponad 200 lat historii diecezji lubelskiej pracami Sądu kierowało 26 oficjałów oraz działało w nim około 150 sędziów i kilkudziesięciu innych pracowników. Obecnie (2023) w skład sądu wchodzi wikariusz sądowy czyli oficjał, dwóch wiceoficjałów i sześciu innych sędziów, rzecznik sprawiedliwości, trzech obrońców wężła, dwóch notariuszy, sześcioro adwokatów oraz kilku biegłych w zakresie medycyny (psychiatria) i psychologii. Wszyscy pracownicy posiadają specjalistyczne wykształcenie. Część z nich to pracownicy naukowcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

W pierwszej instancji sprawy o nieważność małżeństwa rozpatrywane są z kilkunastu różnych tytułów (przyczyn nieważności) w liczbie ponad 200 rocznie. Najczęściej przyczyną nieważności małżeństwa ma miejsce w obszarze zgody (konsensu) małżeńskiego, a więc jest wadą oświadczenia woli. Około 90% procesów prowadzonych jest w oparciu o kan. 1095 Kodeksu prawa kanonicznego, a zwłaszcza n. 3 tegoż kanonu, który stanowi, że nieważnie zawierają małżeństwo są te osoby, które z przyczyn natury psychicznej nie są zdolne do wypełnienia obowiązków małżeńskich. Katalog przyczyn występowania niezdolności osoby otwiera alkoholizm, zaburzenia osobowości, uzależnienie od narkotyków, niedojrzałość osobowości. Rzadziej dowodzi się nieważności małżeństwa z innych przyczyn, np. z powodu przymusu, podstępного wprowadzenia w błąd czy też wykluczenia jakiegoś istotnego celu (np. posiadanie potomstwa) lub przymiotu (np. nierozzerwalności, wierności) małżeństwa.

Sąd prowadzi także działalność naukową i dydaktyczną. Jest współorganizatorem, wraz z Wydziałem Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL, szeregu seminariów, konferencji i sympozjów z zakresu kościelnego prawa procesowego (m.in. konferencje dla sędziów i biegłych sądowych). W 1999 r. Sąd gościł ówczesnego Prefekta Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej kard. Zenona Grocholewskiego.

W związku z reorganizacją struktur kościelnych w Polsce, na Ukrainie i Słowacji, Sąd Lubelski udzielał wszechstronnej pomocy w utworzeniu trybunałów w nowych diecezjach.

Sąd użycza również pomieszczeń studentom i doktorantom, którzy tutaj odbywają ćwiczenia z zakresu prawa procesowego pod kierunkiem pracowników uniwersytetu oraz przygotowują prace dyplomowe. Pracownicy Sądu kierują także praktykami sądowymi studentów i doktorantów.

Sąd kościelny jest strukturą o charakterze wybitnie pastoralnym. Stoi na straży świętości sakramentów, których depozytariuszem jest Kościół, zwłaszcza rozpatrując sprawy małżeńskie, wspiera duszpasterzy parafialnych fachowymi poradami i ekspertyzami z zakresu przygotowania wiernych do zawarcia małżeństwa. Udziela też bezpłatnych porad prawnych (w siedzibie sądu oraz na zaproszenie duszpasterzy – w parafiach) osobom znajdującym się w trudnej sytuacji małżeńskiej, zwłaszcza żyjącym w związkach niekanonicznych. Według swoich kompetencji rozpatruje również inne sprawy i służy pomocą, np. w zakresie prawnych uregulowań dotyczących dóbr i budynków kościelnych, sporów, dyspens itp. We wszystkich podejmowanych sprawach, wykonując władzę sądowniczą w imieniu Metropolity Lubelskiego, kieruje się zasadą, że zbawienie dusz jest najwyższym prawem w Kościele.